

משרד החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

גליונות לעיון בפרשת השבוע
בעריכת נחמה ליבוביץ
שנת העשרים וחמש

בא (תשכ"ו) מכת התשובה | השבוע לא יופיע עלון הוראה

כ"ב ויום משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשה ימים

כ"ג לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשה ימים

רש"י ד"ה ויהי חשך אפלה וגו' שלשה ימים וגו' חשך של אפל שלא ראו איש את אחיו ג' ימים ועוד שלשה ימים אחרים חשך-מוכפל על זה, שלא קמו איש מתחתיו: יושב אין יכול לעמוד, ועומד אין יכול לישב, ...

ראב"ע ד"ה ולא קמו איש מתחתיו מביחור, כמו (שמות ט"ז כ"ט) "שבו איש תחתיו" כי אנה ילכו בלא אור?

ד"ה ויום ידו: (המצרים) שהיה שלשה ימים, אלא על פי ישראל שהיה להם אור. ולא ידעו (המצרים) שהיה שלשה ימים, אלא על פי ישראל שהיה להם אור. והנה בים האוקיינוס יבוא חשך עבה שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים... ואני הייתי שם פעמים רבות.

ד"ה כ"ד ויקרא פרעה אל משה אחר שלשה ימים שראו אור.

ר' יוסף אבן כספי ד"ה ולא קמו איש מתחתיו עד כמה פעמים אני שונה "דברה תורה בלשון בני אדם", "דברה תורה בלשון הבאיה". ודי במשל אחד כאלף אלפים, אך לפנינו השוקדים בחכמה תמיד שהם ברוב זמניהם משכילים בפעל, אמנם בעבור שאין כל אדם בזה התואר, אוסיף תמיד לזכור משלים.

ואומר בזה, כי אף אצלנו בלשון רומי מבואר וידוע מנהג זאת התעברה והתפלגה בלשון, עד שנאמר במוחלט על האיש שאינו הולך אנה ואנה ברחוק מקום, שהוא אינו זז ממקום אחד, או נאמר עליו במוחלט, שאינו עושה תנועה כלל.

והנה אמרו (שם ט"ז כ"ט) "שבו איש תחתיו" מבואר גם כן שקבלת הקדושים הקרובים למשה רבנו המודיע על פה פירוש התורה כולה אות וסלה מלה לאחר וליחוש, הנה הוא גם כן על מעוט התנועה חוץ לעיר, ואין ענינו אף "מביתו" כמו שיאמר אבן עזרא. למה לא יצאו סביחם כלל וכן המשיך בזה פרושים, אני גומה מהם; ואני חושב כמו שהיה חושב הוא, רצוני: כמו שחשב הוא (ר' אברהם אבן עזרא) שפרשו הוא פירוש משה, כן אני חושב על פרושי, עד שכן פרש משה לאהרן וליחוש בנאחז המסוק, עד שפרש להם, כי נאמר על אדם למעוט תנועתו בחיוב שהוא "יושב תחתיו" או בשלילה כשאמרנו "אינו קם מתחתיו" או "אינו יוצא ממקומו".

וכן כל דומה לזה מאלו התעברות והתפלגות, הוא נחוג ומוסכט בלשון העברי, וגם בערבי וברומי ובכל הלשונות, וכן הפילוסופים יתנהגו בזה חסיד כמו שמבואר בספריהם.

ולכן נכון מאד שיחיה פירוש זה שאינם מרחיקים הקיר רק באלפים אמה בקרוב, כמו שהוא פירוש אמרו "ולא קמו איש מתחתיו". וחטטנו "אינם חולכים לעבור בשלות ובכלמית, כי היה שם חשך לא נהיה כמוהו".

ואולם אמרתי "לא נהיה כמוהו", כי במצרים ישקו חשך מאד מאד, בעבור עליה אידי היאור מאד, עד שכל יום לא ישלש חמש על קרוב מחצי יום, וה' ית' חוסיף על זה הוספה בפלאת, כמו שהוסיף על מציאת הצפרדע והארבה. ועוד אדבר על זה.

ואולם אמר עתה, שכל מיסדי לשון חסכמו לעשות ולנהוג העברות לסבת הכרחית, והוא כי בהעברות יעלמו הענינים הסודיים מן החמון אשר אין ראוי בשרם פנים שיווצו אותם הסתרים להם, כי לעוצת זחרם וחוזק אורם יחשיך עיניהם, כמו שאמר השמש יחשיך אור העסלף. ולכן על דרך משל טוב מאד שהמון העם יבינו, כי אמרו בזה "לא קמו איש תחתיו" טעמו: לא קמו מארבע אמות שלו אשר הוא יושב בהן, או אף עומד גיצב עד שהיו רגליו כמו חקועים במספרים וביתדות, ואלו נאמר להם זה הפירוש, ונראה להם זה האור הגהיר, יחשכו עיניהם לגמרי, וגם יתחוללו וישחגעו ויזיקו לנו ולזולתנו.

ומה לנו בזה הצער? הם בחשכה ילכו ואנחנו ננוח על משכנותינו בשלום. וחשש על זה - אז דעת אלוהים תמצא!

ד"ה ולכל בני ישראל היה אור במושבונם זה עד נאמר כי אמרו (כ"ב) "ויהי חשך... בכל ארץ מצרים" פרושו עיר מצרים וסביבות, עד שמעם אמרו "ולכל בני ישראל היה אור...". פרושו בארץ גושן אשר שם מושבת, כי היא עיר מושבותם. וזה כמו שקדם בברד (ט' כ"ב) "ויהי ברד בכל ארץ מצרים" ואמר שם (ט' כ"ו) "רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד".

ולכן הנמצאים מבני ישראל בעיר מצרים עובדים עבודתם היו בכלל החשך, כמו שהיו בכלל הברד.
אמנם מדעתי הם לא היו מתפחדים כמו המצרים, כי נכון לבס בטוח בה'.

ואמנם מה שאמר ר' אברהם א"ע, כי בני ישראל שהיה להם אור הוריעו לאנשי מצרים כי עמדה זאת הסכה שלשת ימים, חמה אני על זה החכם השלם מאין לו אלו הנבואות ומאין יחדש אלו החדושים? אבל אגבנו נמשיך הענין על מכוננו, והמאמרים שיהיו דבורים על אופניהם; וזה כי אע"פ שיהיה החשך כפרושו, למח לא ידעו זאת אנשי מצרים אלא על פי ישראל? (כמו שאמר הוא ז"ל) והלא היו אז במצרים - וכן היום - כמה חרטומים ויודעים בכמה כלים בשעור כ"ד שעות, שהוא תגועת הגלגל היומי, ועוד הנה כלי החול עשויים לזה השעור, והנה גם היום שאבדה מהם כל חכמה אין בית שאיננו שם.

ועוד: למה יאמר זה הא"ע? האם כתוב בתורה שידעו זה המצרים? אבל התורה מגדת לנו אמרת המאורעים, והנה המצרים סבלו זאת הסכה כמו שיגזור חבורא, וכבר הודעת כי אף בעת הסכה הזאת יוכל פרעה וזולתו לדבר עם משה. ואם החשך חזק ועצום והנה לא יעלה להב, אבל ישיאו משואות ויאירו מעט מעט.
וכאשר סבל פרעה זאת הסכה שלשה ימים, קרא למשה ואלהיו בעברואמר לו דבריו, ומשה הוריעו אז שיוחיל עד הלילה הנאה היכף ובחציו ימות מהם ו עם רב אשר לא יסד.

1. מה ההבדל בין שלשת הפרשנים בפירוש המלה "לא קמו איש מתחתיו"?

2. מה הקשי הנוסף בפסוקינו שמישבו רש"י?

3. במה מסכים אבן כספי עם אבן עזרא ובמה הוא חולק עליו?

4. הסבר את דברי אבן כספי המסומנים בקו.

5. מה פירוש "אלו ההעברות והפלגות" שמדבר עליהן אבן כספי?

6. במה שונה דעתו בתפקיד "ההעברות" מן חזקה המקובלת בתפקידן?

7. מה היא לדעת אבן כספי הסכנה העלולה, לו ידעו החמון שפירוש "לא קמו איש מתחתיו" אינו כמשמעו אלא הוא כפי שפרשו אבן כספי?

תשובות יש לשלוח לבחמה ליבוביץ ירושלים קריית משה

חשורו: ס. פרלמן

שאלות בסעמי המקרא

שמות י"א א' ויאמר ה' אל-משה עור גגע אחז אביא אל-פרעה ועל-מצרים אחרי-כן ישלח אתכם מזה כשלחו כלה גרש וגרש אתכם מזה

רש"י ד"ה כלחו גטירא, כלה כליל כולכם ישלח.

רשב"ם " כלחו: הכל, גברים נשים טף ומקנה.

אמר "כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה" ר"ל כשלחו אתכם יחיה עת כלית ולכן גרש יגרש אתכם...

ואפשר לפרש כשלחו כלה, כאשר ישלח אתכם כלה הנגזע ואח"כ יגרש, שלא תחשוב שיגרש אתכם בטרם שיכלה הנגזע וינצל מסכנו, אבל זה וזה יחיה מנגזע בתכלית הנגזע, ואחר כך ישלח אתכם.

ספרדגו ד"ה ישלח אתכם מזה כשלחו, באותו האופן ששלח כבר סרצגו אותך ואת אחיו בשבת עברתו כאמר (י' י"א) "ויגרש אותם מאת פני פרעה, באותו האופן ישלח אתכם עתה סוכר בצרתו.

ד"ה כלה גרש יגרש אתכם: אבל אז גרש את שניכם בלבד ומפניו בלבד, אמנם עתה יגרש את כולכם מכל זה המקום...

חשק דבר ד"ה כלחו: לא יחשבו עוד שישלח על משך שלשה ימים אלא לגמרי, יציאה לחרות. קאסוטו... ואז כשלחו, מיד כשיגמורו בנפשו לשלוח, ישלח שלוח גמור בלי שום הסתייגות, מעין גרש שלם.

1. אילו מן הפירושים הנ"ל מתיישבים עם פסוק הסעמי ואילו אינם מתיישבים?

2. האם רש"י קרוב יותר לרשב"ם או לחשק דבר (וכן קאסוטו)?

3. פתיחת האמירה מסתיימת ב"אל-משה". היכן "נסגרת" פתיחה זו?

4. בין רביע וזקף באות שתי פשוטות. מן השניים בעל כוח הפסק גדול יותר?

תשובות לשאלות בסעמי המקרא יש לשלוח לעורך הסדור הזה
ס. פרלמן, קבוצת יבנה ד.ג. אבטח